

University of Groningen

Een exploratief onderzoek naar fraude in de financiële rapportage

Linke, Kristina; Emanuels, Jim

Published in:
Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2009

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Linke, K., & Emanuels, J. (2009). Een exploratief onderzoek naar fraude in de financiële rapportage. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 83(1/2), 35-43.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Een exploratief onderzoek naar fraude in de financiële rapportage

Kristina Linke en Jim Emanuels

SAMENVATTING Financiële rapportagefraude is één van de kernproblemen geweest bij de beurschandalen rond Enron, Worldcom, Ahold en enkele andere grote concerns. Het leidde in de Verenigde Staten tot nieuwe wetgeving en in de jaren daarna tot een grote stroom aanklachten van malversaties in de jaarrekening, tegen ondernemingen die beursgenoteerd waren in de Verenigde Staten. In dit artikel wordt onderzocht wat de aard van de vermeende malversaties is geweest vanaf 2000 en of hierin een ontwikkeling te zien is ten opzichte van eerdere onderzoeken die de periode 1980-2000 bestreken. Geconcludeerd wordt dat het aandeel fraudegevallen dat betrekking heeft op fictieve en op niet-gerealiseerde opbrengsten sterk is toegenomen, terwijl het aandeel van fraude samenhangend met het niet juist waarderen van activa is afgenomen. Op grond hiervan is te veronderstellen dat een groot deel van de overtredingen ontdekt had moeten worden door interne en/of externe gegevensgerichte controle. Ten slotte is het opvallend dat er gemiddeld genomen sprake is van verschillende (4,5) fraudegevallen per aanklacht en dat ruim twaalf procent van de overtredingen het strafbare feit betreft: 'liegen tegen de accountant'.

RELEVANTIE VOOR DE PRAKTIJK In dit artikel wordt beschreven welke vormen van manipulatie met financiële verantwoordingen in de Verenigde Staten het meest frequent voorkomen en wat hierin de ontwikkeling is. Dit kan van betekenis zijn voor zowel interne als externe toezichthouders die bij de jaarverslaggeving betrokken zijn en kan leiden tot meer inzicht in noodzakelijke preventieve en repressieve maatregelen. Tevens kunnen verze-
keraars van fraude en controlerisico's gebruikmaken van deze inzichten bij het bepalen van de *exposure* van ondernemingen en accountants.

1 Inleiding

De omvang van de beurschandalen, die niet alleen de Verenigde Staten, maar ook Europa troffen aan het begin van deze eeuw, was enorm. De S&P 500 Index verloor 38 procent van haar waarde tussen 1 oktober 2001 en 30 september 2002. De aandacht van wetgevers, slachtoffers en aanklagers voor manipulaties in financiële informatie

was onontkoombaar. De Amerikaanse wetgever ondernam met het aannemen van de Sarbanes-Oxley Act (SOx) snel actie in een poging om het vertrouwen in het financieel toezicht op de beurzen te herstellen. In deze wet is onder andere de verantwoordelijkheid van de CEO en de CFO voor betrouwbare financiële informatie en toereikende interne controle expliciet vastgelegd. De wet raakt ook buitenlandse bedrijven.¹ Het is echter opvallend dat in andere landen tot nog toe slechts beperkt vergelijkbare, specifiek op de lokale aandelenmarkt gerichte wetgeving tot stand is gekomen.

In de literatuur die betrekking heeft op het ontstaan en de gevolgen van de genoemde schandalen, wordt veel aandacht geschonken aan de aard en oorzaken van malversaties in een aantal specifieke cases. Zo is de Enron-case uitvoerig gedocumenteerd (zie paragraaf 2) en is er ook over Worldcom veel bekend en gepubliceerd, niet in de laatste plaats door het naar buiten treden van klokkenluid(st)er Cynthia Cooper (Sidak, 2003; Barrier, 2003). Ook in Europese cases wordt door juridische procedures steeds meer duidelijk over de achtergronden. Voorbeelden zijn Ahold (Smit, 2006; De Jong e.a., 2005; Parmalat (United States District Court for the Southern District of New York, 2003; Melis, 2005) en KPNQwest.²

In aansluiting hierop zien wij dat een grote stroom van civiele en strafrechtzaken in de Verenigde Staten, die volgde op de invoering van SOx, redelijk onbesproken is gebleven in de onderzoeksliteratuur. Tot en met 17 juli 2007 meldde het ministerie van Justitie in de Verenigde Staten dat de Corporate Fraud Task Force in totaal 1236 fraudeveroordelingen over de voorgaande vijf jaar had gerealiseerd. De hierbij gehanteerde definitie voor fraude is ruim en omvat onder andere boekhouding- en effectenfraude, handel met voorkennis, marktmanipulatie, fraude door middel van elektronische communicatie, belemmering van justitie en witwaspraktijken. De veroordelingen hebben betrekking op natuurlijke en juridische personen en op bedrijven uit diverse sectoren, waaronder financiële instellingen en accountantskantoren.

Het is van belang om meer inzicht te krijgen in de aard van de onregelmatigheden waarop deze aanklachten zijn gebaseerd. Dit kan de kennis vergroten over de effectiviteit van 'SOx-achtige' wetgeving en kan helpen bij de vraag of inderdaad de CEO en de CFO, met in hun verlengde de financiële functie, de doelgroepen vormen waar we ons in dit verband zorgen over moeten maken.

Om aan dit inzicht bij te dragen, beschrijven we in dit artikel een exploratief, empirisch onderzoek naar de aard van financiële rapportagefraude. Allereerst gaan we in paragraaf 2 in op de definitie van, eerder onderzoek naar en literatuur over financiële rapportagefraude. In paragraaf 3 bespreken we de onderzoekspopulatie, de gegevensverzameling die we hebben gekozen en de wijze waarop de analyse is uitgevoerd. In paragraaf 4 geven we een overzicht van de uitkomsten en in paragraaf 5 trekken we enkele conclusies omtrent de aard van financiële rapportagefraude en de relevantie voor verder onderzoek en voor de praktijk.

2 Financiële rapportagefraude

2.1 Definitie van financiële rapportagefraude

Wij volgen Beasley et al. (1999, p. 11) in hun definitie van financiële rapportagefraude (*financial statement fraud*) als: *Het opzettelijk foutief opstellen van een externe financiële rapportage of toelichting bij een financiële rapportage, of het plegen van een illegale handeling die een direct materieel effect heeft op een op te stellen financiële rapportage of toelichting bij een financiële rapportage.*

Deze definitie sluit andere vormen van fraude, zoals diefstal en corruptie uit en maakt ook duidelijk dat we ons niet richten op onopzettelijke fouten, die uiteraard ook regelmatig voorkomen bij het opstellen van financiële rapportages en waarop de interne en externe controle in belangrijke mate ook gericht is.

2.2. Literatuur en eerdere onderzoeken

De financiële rapportagefraudes van Enron, WorldCom en HealthSouth gaven diverse auteurs aanleiding tot observaties over de effectiviteit van *corporate governance*-mechanismen, de rol van de ondernemingscultuur en de daarin verankerde ethische waarden en de (mate van) interne beheersing.

Met betrekking tot *corporate governance* bijvoorbeeld, beschrijven Healy en Palepu (2003, p. 9) het Enron *business model*, dat in hun optiek 'stretched the limits of accounting'. Zij zien als oorzaken voor het niet ontdekken van de malversaties, de excessieve beloningen die topmanagers ontvingen door problemen verborgen te houden, de tekortschietende rol van het *audit committee*, de externe accountants, fondsmanagers en de (dubbel)rol van analisten. Daarbij kwam nog dat de mazen in verslagge-

vingsregels ruimte lieten voor een niet transparante weergave van de financiële positie van ondernemingen. Brickey (2003) merkt op, dat zij die een belangrijk vangnet zouden moeten zijn, de klokkenluiders (*corporate whistleblowers*) in een vrijwel onmogelijke positie verkeren als het gaat om melden van financiële rapportagefraude. Voorbeelden zijn Sherron Watkins (Vice-President Finance rapporterende aan de CFO van Enron) en Cynthia Cooper (Vice-President Internal Auditing van WorldCom).

Bratton (2002) legt de nadruk op de ondernemingscultuur die de voedingsbodem vormde voor de acceptatie van financiële rapportagefraude. Enron wilde een *superstar* zijn en daarbij hoorde een winnaarsmentaliteit zonder ruimte voor slecht nieuws. Schwartz (2002) omschrijft de cultuur als uiterst competitief. Veel medewerkers die dit niet konden accepteren, vertrokken of werden ontslagen. Emanuels (2005) typeert een dergelijke cultuur als een 'angstcultuur' die bijdraagt aan een gebrek aan kritiek op onjuiste informatieverschaffing.³ Uit Enrons jaarrekeningen valt af te leiden dat van de 34 *senior executives* in 1999, er nog maar elf bij het bedrijf werkten in 2001.

Met betrekking tot interne beheersing spreekt Cunningham (2003) zijn verbazing uit over hoe gemakkelijk verslaggevingsregels werden genegeerd. Zo werden de zorgen van een *finance executive* van Global Crossing⁴, die ontdekte dat de door een deelneming gerapporteerde verkoopopbrengsten materieel onjuist waren, simpel weggewimpeld. Bij Worldcom lieten *senior financial executives*, inclusief de controller, toe dat er grote boekingen werden gemaakt, zonder voldoende en duidelijke onderbouwing. Cunningham (2003) concludeert dat samenspanning tussen de financiële functie (CFO en controller) en andere functies (bijvoorbeeld algemeen management en audit committee) het omzeilen van interne beheersingsmaatregelen aanzienlijk vereenvoudigt en dat hiermee in het ontwerp van interne beheersingssystemen meer rekening moet worden gehouden. Uiteraard brengt de vraag in hoeverre dit mogelijk is ons terug bij de kern van het kwalitatief axiomatisch voorbehoud, zoals dat in de Nederlandse accountantscontrole literatuur reeds lang geleden is geformuleerd en zelfs in de regelgeving wordt omschreven: als er sprake is van samenspanning, bestaat de kans dat de accountant ten onrechte steunt op de werking van de interne controlemaatregelen en bestaat derhalve ook de kans dat onterecht een goedkeurende verklaring wordt afgegeven (NIVRA, HRA 200).

Al in de jaren negentig van de vorige eeuw is enig onderzoek gedaan naar de aard en oorzaak van financiële rapportagefraude. Beasley et al. (1999) analyseert financiële rapportagefraudes op basis van de gevolgen voor de bedrijven, de *control environment*, de aard van de fraude en

de positie van de externe accountant. Hij concludeert dat de frauderende bedrijven relatief klein zijn in vergelijking met andere beursgenoteerde bedrijven (gemiddeld 232 miljoen dollar omzet) en daardoor waarschijnlijk minder efficiënte interne controles en functiescheiding hebben doorgevoerd en minder expertise op financieel gebied beschikbaar hebben. Dit onderzoek maakte ook duidelijk dat frauderende bedrijven vaak verliezen lijden en dat functionarissen daardoor onder druk staan om te zorgen dat het bedrijf kan 'overleven'. Beasley et al. merkt op dat veel fraudes met kleine manipulaties beginnen, na verloop van tijd groeien en zich in het algemeen over een periode van twee jaar uitstrekken. Voortijdige en fictieve boekingen van omzet zijn de grootste problemen bij financiële fraude, gevolgd door foutieve waardering van vermogenscomponenten.

In een tweede onderzoek, gebaseerd op dezelfde data, vergelijkt Beasley et al. (2000) financiële rapportagefraude in drie verschillende sectoren: technologie, gezondheidszorg en financiële diensten. Hij concludeert dat de toegepaste fraudetechnieken substantieel verschillen tussen de sectoren. Te hoog gerapporteerde omzet komt meer voor in de sector technologie en de omvang en samenstelling van het gerapporteerde vermogen is vaker object van fraude in de financiële sector.

In een onderzoek naar de relatie tussen financiële rapportagefraude en accountantsaansprakelijkheid, identificeren Bonner et al. (1998) als meest voorkomende fraudetypes: fictieve omzet, te vroeg gerealiseerde omzet en te hoog gewaardeerde activa.

We kunnen vaststellen dat de huidige wetgevingstendenzen sterk is beïnvloed door de grote schandalen (bijvoorbeeld Enron). In de pre-SOX-literatuur wordt aandacht besteed aan de aard en omvang van financiële rapportagefraude, maar dit is in het post-SOX-tijdperk tot nu toe nog niet gebeurd. Ons exploratief onderzoek richt zich op het in kaart brengen van de ontwikkelingen tussen 2000 en 2006. Wij bekijken onder andere of de trends die in het genoemde eerdere onderzoek van Beasley et al. (1999, 2000) en Bonner et al. (1998) zijn gevonden, zich in de door ons onderzochte periode hebben voortgezet.

3 Het onderzoek

3.1 Onderzoekspopulatie

Onze onderzoekspopulatie omvat alle gevallen van financiële rapportagefraude bij beursgenoteerde ondernemingen in de Verenigde Staten. Wij kijken naar deze populatie vanuit de ex-ante verwachting dat, gegeven de wetgeving in de Verenigde Staten, deze zaken het best gedocumenteerd zouden zijn en ook qua aantal ruim voldoende zouden zijn voor het verzamelen van de benodigde data. Er is overigens door ons in de literatuur geen

aanwijzing gevonden dat de aard van financiële rapportagefraude tussen nationale markten (c.q. jurisdicties) zou verschillen. Het is derhalve niet uit te sluiten dat de conclusies die voor de genoemde populatie getrokken kunnen worden een ruimere geldigheid hebben dan alleen voor de Verenigde Staten.

3.2 Gegevensbron

De Amerikaanse beurstoezichthouder, the Security and Exchange Commission (SEC), ziet er op toe dat beursgenoteerde bedrijven de rapportagewetgeving nakomen en zonodig dwingt hij af dat bepaalde handelingen door ondernemingen achterwege blijven of juist worden uitgevoerd. Tevens kan de SEC civiele aanklachten indienen. Over deze activiteiten rapporteert de SEC op verschillende manieren. De zogenaamde Accounting and Auditing Enforcement Releases (AAERs) verschaffen een overzicht van civiele aanklachten van de SEC en van mededelingen en aanwijzingen betreffende sancties en/of schikkingen op basis van eigen SEC onderzoek⁵. Beasley et al. (1999, 2000) en Bonner et al. (1998) hebben deze bron gebruikt voor hun onderzoeken. De beperking van deze bron is dat de SEC niet garandeert dat haar AAER-rapportage volledig is.

Voor ons onderzoek hebben wij voor de *litigation releases database* gekozen, omdat deze dataverzameling alle door de SEC ingediende civiele rechtszaken omvat.⁶ Deze informatie hebben wij, daar waar de volledige data ontbraken, aangevuld met informatie uit de beschikbare (openbare) documentatie van de Amerikaanse rechtbanken, het Pacer Service Center.⁷

Uiteraard zijn deze bronnen per definitie niet objectief, omdat de inhoud wordt bepaald door de vervolgingsstrategie van de SEC. Beasley et al. (1999, p. 11) onderkennen dit nadeel eveneens en observeren dat de meeste aanklachten met een schikking zonder schuldbekenenis eindigen. Tegelijkertijd stellen zij ons inziens terecht vast dat het de best beschikbare databron is. Bonner et al. (1998) herkennen eveneens de mogelijke bias door de SEC-invloed, maar zien geen aanwijzingen dat er een bepaalde vervolgingsstrategie bestaat die van invloed is op de verdeling van de aanklachten naar de aard van de financiële rapportagefraude. Zij ondersteunen Beasley's opvatting dat de aanklachten het beste inzicht geven in financiële rapportagefraude en dat andere bronnen niet gemakkelijk beschikbaar zijn.

3.3 Gegevensverzameling en analysemethode

De *litigation releases* (aanklachten) omvatten alle door de SEC aanhangig gemaakte rechtszaken, zoals handel met voorkennis, overtredingen door financiële marktpartijen, corruptie en financiële rapportagefraude. We hebben de aanklachten in de periode van 1 januari 2000 tot met

Tabel 1 Frequentie per hoofdcategorie

Fraudehoofdcategorie	Frequentie	%
Improper revenue recognition	381	34,7%
Improper expense recognition	261	23,8%
Improper asset valuation	34	3,1%
Improper business combination	21	1,9%
Other	400	36,5%
Totaal	1097	100,0%

31 december 2006 onderzocht. In deze periode werden 3559 aanklachten gepubliceerd, daarvan waren 570 voor ons onderzoek relevant, omdat wij alleen de gevallen van financiële rapportagefraude geselecteerd hebben die onder onze definitie vielen.⁸ Omdat één fraudegeval meerdere aanklachten kan betreffen, hadden de 570 aanklachten uiteindelijk betrekking op 244 aanklachten van financiële rapportagefraude (cases).

De methode die we gehanteerd hebben bij de analyse van de 244 cases is gebaseerd op de indeling van overtredingen die gegeven wordt in de gezaghebbende SEC-publicatie: 'Report Pursuant to Section 704 of the Sarbanes-Oxley Act of 2002'.⁹ In dit rapport heeft de SEC vier hoofdcategorieën bepaald¹⁰:

- improper revenue recognition;
- improper expense recognition;
- improper accounting in connection with business combinations; en
- other areas of improper accounting.

Vervolgens worden deze verder gesplitst naar subcategorieën en detailcategorieën. Wij hebben deze indeling aangehouden en op een enkel onderdeel uitgebreid naar aanleiding van de gevonden data, bijvoorbeeld door een hoofdcategorie *improper asset valuation* en een subcategorie *improper revenue classification* toe te voegen en door een nadere opsplitsing per subcategorie op te nemen.

Op basis van de beschreven methode zijn voor alle mogelijke fraudegevallen eerst hoofdcategorieën bepaald en vervolgens subcategorieën en detailcategorieën gedefinieerd. De score heeft plaatsgevonden op detailcategorie-niveau en de aanklachten zijn vervolgens opgeteld per detail-, sub- en hoofdcategorie.

4 Resultaten

4.1 Analyse financiële rapportagefraude tussen 2000 en 2006

In deze paragraaf lichten we de gevonden resultaten in onze steekproef toe. Allereerst hebben wij voor alle 244 aanklachten (cases) geanalyseerd welke fraudetypen voorkomen en met welke frequentie.

In appendix 1 is een totaaloverzicht opgenomen van de gevonden fraudes per detailcategorie. In totaal betreft het 1097 gevallen (gemiddeld dus bijna 4,5 per case). In tabel 1 is omwille van de overzichtelijkheid een samenvatting opgenomen die het uitgangspunt is van de nadere bespreking.

Uit deze samenvatting blijkt dat de meeste fraude gerelateerd kan worden aan het onjuist en/of onvolledig verantwoorden van opbrengsten en kosten, in totaal 58,5 procent.¹¹

Als we op gedetailleerder niveau kijken naar deze hoofdcategorie, blijkt uit appendix 1 dat aan de opbrengstenkant onderscheid gemaakt kan worden tussen enerzijds het te vroeg boeken van verkopen en anderzijds het boeken van fictieve verkopen. In de eerste groep 'scoren' relatief hoog: het onterecht opvoeren van gerealiseerde verkopen door het wel factureren maar nog niet leveren (32 keer), het opstellen van *sideletters* waarin de feitelijke verkoop wordt uitgesteld (30) en het registreren van leveringen in consignatie als verkopen (26). In de tweede categorie komt het werken met *sideletters* relatief het vaakst voor (55 keer), vervolgens het zonder meer verhogen van de topline (het verhogen van de verkoopopbrengst zonder onderliggende transactie, 51 keer) en daarnaast de zogenaamde *roundtrip*, waarbij partijen voor fictieve leveringen of diensten over en weer aan elkaar factureren (39).

Aan de kostenkant (261 keer) is verreweg de grootste groep malversaties terug te voeren op het niet volledig opnemen van kortetermijnverliezen en -verplichtingen (67 keer), het onjuist waarderen van voorzieningen voor vorderingen en leningen (38), het te hoog opnemen/waarderen van voorraden (36) en het onjuist waarderen van uitgestelde verplichtingen of inkomsten (32).

Een vrij grote groep aanklachten is ingedeeld in de restcategorie *other*. Het gaat om 36,5 procent van alle aanklachten en deze groep verdient dus nadere verklaring. De detailcategorieën die opvallen zijn: liegen tegen de accountant (134 keer), misleidende persberichten (96) en ontbrekende of foutieve toelichtingen (87). De eerste twee groepen gaan dus niet over de jaarrekening zelf, maar over informatie die omtrent de jaarrekening wordt verschaft.

Tabel 2 geeft het aantal fraudegevallen per case (aanklacht) weer. Hieruit blijkt wat de frequentie is van (combinaties van) fraudetypen per aanklacht.

Het blijkt dat in totaal in 69 procent van de cases met gerapporteerde opbrengsten gefraudeerd wordt (33 procent + 36 procent) en in 56 procent van de cases met gerapporteerde kosten (33 procent + 23 procent). Fraude met gerapporteerde opbrengsten komt dus het meeste voor (168). Tabel 3 toont een nadere analyse van dit fraudetype in meer detail.

Uit deze analyse blijkt dat er meerdere (combinaties van) overtredingen zijn die de basis vormen van aanklachten

gericht op frauduleuze omzetrapportage. Opvallend is echter dat slechts in twintig procent van de betreffende cases (een duidelijke minderheid derhalve) het opvoeren van fictieve omzet geen rol speelt.

4.2 Longitudinale ontwikkelingen

Wij hebben de resultaten van onze exploratie vergeleken met die uit het eerdere onderzoek van Beasley et al. (1999, 2000) en Bonner et al. (1998), zie daarvoor tabel 4.

Voor de vergelijking van onderzoeksresultaten hebben wij in tabel 4 alleen de fraudecategorieën gehanteerd die ook in eerdere onderzoeken zijn geïdentificeerd.¹² Een uitgebreid overzicht van alle door ons gehanteerde categorieën is opgenomen in de reeds besproken appendix 1.

Uit tabel 4 blijkt dat de manipulatie met rapportage van opbrengsten duidelijk is toegenomen. Deze bedraagt 46 procent in ons onderzoek ten opzichte van respectievelijk 37 procent en 31 procent in de eerdere studies. De categorie 'te hoog gewaardeerde activa', is met 18 procent in ons onderzoek aanmerkelijk lager dan in de eerder studies (22 procent respectievelijk 31 procent). De derde categorie uit ons onderzoek, manipulatie met kosten, is ten opzichte van de eerder studies gegroeid van respectievelijk zes procent en tien procent, naar vijftien procent, maar is nog steeds substantieel kleiner dan de gevallen die betrekking hebben op manipulatie aan de inkomstenkant. De categorie 'ontbrekende of foutieve toelichtingen' scoort met elf procent op de vierde plaats en zit tussen de eerder gevonden resultaten van Beasley et al. (1999) (vier procent) en Bonner et al. (1998) (17 procent) in.

Kortom, de relatieve omvang van financiële rapportagefraude door manipulatie met opbrengsten en kosten lijkt te zijn toegenomen, ten koste van met name manipulatie bij de waardering van activa.

Tabel 2 Frequentie per case

Fraude betrekking hebbend op			Totaal	
opbrengsten	kosten	andere	cases	%
ja	ja	n.v.t.	81	33%
ja	nee	n.v.t.	87	36%
nee	ja	n.v.t.	55	22%
nee	nee	ja	21	9%

totaal	244	100%
--------	-----	------

subtotaal opbrengsten	168
subtotaal kosten	136

Tabel 3 Nadere analyse opbrengst gerelateerde rapportagefraude

Timing van omzet	Fictieve omzet	Onjuiste classificatie en waardering	Totaal cases	%
ja	ja	ja	10	6%
ja	ja	nee	53	32%
ja	nee	ja	5	3%
ja	nee	nee	24	14%
nee	ja	ja	2	1%
nee	ja	nee	69	41%
nee	nee	ja	5	3%
totaal			168	100%

Tabel 4 Vergelijking met eerdere onderzoeksresultaten

Fraudecategorie	Bonner overtr.	% fraude-categorie	Beasley overtr.	% fraude-categorie	Linke/ Emanuels overtr.	% fraude-categorie
Opbrengsten, fictief en te vroeg geboekt	188	30%	135	37%	368	46%
Te hoog gewaardeerde activa	133	22%	112	31%	144	18%
Te laag gewaardeerde passiva of kosten	39	6%	37	10%	121	15%
Wederrechtelijk toeëigenen van activa	18	3%	24	7%	17	2%
Ontbrekende of foutieve toelichtingen	104	17%	16	4%	87	11%
Overige categorieën	133	22%	41	11%	70	8%
Totaal per fraudecategorie	616	100%	365	100%	807	100%
Aanvullende informatie						
Aantal ondernemingen in steekproef	261		204		244	

5 Conclusies

Ons onderzoek is exploratief van karakter. Dit houdt in dat de belangrijkste conclusies direct terug te voeren zijn op de presentatie en analyse van de data zelf. Hierover hebben wij vooraf geen verwachtingen uitgesproken en we kunnen deze dan ook niet ondersteunen of verwerpen. Wij kunnen overigens nog wel een aantal meer algemene conclusies trekken die ons inziens relevant zijn voor de praktijk en voor mogelijk vervolgonderzoek.

In de eerste plaats stellen wij vast, dat financiële rapportagefraude divers is van aard en dat specifieke gevallen meestal niet op zich staan, maar dat combinaties van fraudegevallen het meest worden aangetroffen. Het gemiddelde van 4,5 gevallen per aanklacht (case) is hiervoor een indicatie. Dit betekent ons inziens dat het zeer terecht is dat geconstateerde malversaties (bijvoorbeeld door interne of externe accountants) een sterke risico-indicator vormen voor nog niet ontdekte fraude in een verantwoording, voor toekomstige financiële rapportagefraude en voor het niet vertellen van de (hele) waarheid (tegen diezelfde accountant of tegen commissarissen of andere toezichthouders). Het is interessant om ook in de Nederlandse context te onderzoeken of dit 'waar rook is, is vuur'-principe, feitelijk een rol speelt bij het plannen en evalueren van accountantscontroles en/of dit ook een rol speelt bij de aansprakelijkheid van de accountant voor niet ontdekte fouten in de jaarrekening.

In de tweede plaats kan over all geconstateerd worden dat het grootste deel van de fraudegevallen betrekking heeft op het onterecht verantwoorden van opbrengsten en het onvolledig verantwoorden van kosten. Dit type van fraude en met name het opvoeren van fictieve omzetransacties (in tachtig procent van de gevallen waarin sprake was van manipulatie van de omzetcijfers) roept de vraag op over de effectiviteit van interne en externe controle. Het controleren van de terrechte verantwoording (geldige titel) van opgevoerde transacties behoort toch immers tot de essentie van een sluitend stelsel van controlemaatregelen. Hierop is het eerder genoemde kwalitatieve axiomatisch voorbehoud van de externe accountant niet van toepassing, omdat zelfs bij het geheel ontbreken van enige functiescheiding in theorie op basis van een uitsluitend gegevensgerichte controle deze vorm van fraude uiterst kwetsbaar is voor ontdekking. Het is interessant om deze conclusie te confronteren met de ervaringen uit de controlepraktijk (is dit ook het beeld van de oorzaak van gevonden controleverschillen bij jaarrekeningcontroles?) en met de ontwikkelingen in de aanpak van de accountantscontrole (wat is de relatieve omvang van gegevensgerichte controlemaatregelen?). Een aanknopingspunt hierbij kan de conclusie van Beasley (1999) zijn, die stelt dat de frauderende bedrijven relatief klein zijn in vergelijking met andere beursgenoteerde bedrijven (gemiddeld 232 miljoen dollar

omzet) en daardoor waarschijnlijk minder efficiënte interne controles en scheiding van bevoegdheden hebben ingevoerd en er minder expertise op financieel gebied aanwezig is. Echter, aanvullende analyse binnen onze steekproef wijst uit dat de gemiddelde omvang van de aangeklaagde ondernemingen inmiddels sterk is gestegen naar gemiddeld 710 miljoen dollar! Dus ook steeds grotere bedrijven, die op zich over toereikende interne beheersingsmaatregelen zouden moeten kunnen beschikken, worden getroffen door financiële rapportagefraude. Accountants en verzekeraars zouden met deze ontwikkelingen rekening kunnen houden.

Tevens roept de laatstgenoemde bevinding alsnog de vraag op of de door ons getrokken steekproef representatief is voor de financiële rapportage fraudegevallen in Nederland. In ons land immers, is de accountantscontrole, nog steeds meer dan elders, gericht op het vaststellen van de volledigheid van de opbrengstverantwoording. Onderzoek zou moeten uitwijzen of dit terecht is, in die zin dat onvolledige opbrengstverantwoording ook feitelijk (afgezien van het kwalitatief axiomatisch voorbehoud) het grootste risico vormt in de controle. Een alternatieve hypothese is dat de Amerikaanse aanklagers, in tegenstelling tot onze veronderstelling, toch een bias hebben en onvolledige opbrengstverantwoording stelselmatig minder snel vervolgen.

Voor de geconstateerde trend in de frequentie van financiële rapportagefraude per fraudecategorie, die wijst op een relatieve toename van overstatement van opbrengsten en understatement van kosten/verplichtingen en een relatieve daling van manipulatie in de waardering van activa, hebben wij niet naar verklaringen gezocht en wij kunnen ook geen verklaringen hiervoor afleiden uit de verzamelde data. Het moet ons inziens niet uitgesloten worden dat vooral de explosieve toename in het aantal en de detaillering van de verslaggevingsregels (IFRS) met betrekking tot de waardering van specifieke activacategorieën, de aandacht hiervoor heeft vergroot en derhalve de mogelijkheden heeft verminderd om op dit gebied de wet te overtreden zonder dat interne en externe accountants dat in een tijdig stadium constateren.

In het algemeen kunnen we niet concluderen dat het gevonden aantal overtredingen veel of weinig is, omdat we alleen het aantal aanklachten in de steekproef hebben betrokken en dus niet hebben gekeken naar de grote groep van ondernemingen waarvan geen enkele functionaris is aangeklaagd voor financiële rapportagefraude. Toch veroorloven wij ons de subjectieve conclusie dat het aantal aanklachten substantieel is en, vooral in aanmerking nemende dat er ook zeker een categorie niet-ontdekte fraude bestaat, het beeld geeft van een serieus handhavingprobleem, zowel intern (Internal Control over Financial Reporting) als door accountants, toezichthouders en aandeelhouders. Deze constatering kan aanknopings-

punten bieden voor besluitvorming over het ontwerp van wetgeving en toezicht in andere jurisdicties, gericht op het voorkomen en bestrijden van jaarrekeningfraude, waarbij wij niet zonder meer de oplossing voorstaan om een SOx-achtige wetgeving in Europa te implementeren. Dat zou te simpel zijn. Er zou wel (vervolg)onderzoek kunnen worden gedaan naar de langetermijneffecten van de invoering van SOx op de aard en omvang van financiële rapportagefraude. Onze hypothese daarbij is dat financiële rapportagefraude niet vermindert door regelgeving alleen, maar dat het aanpakken van het kernprobleem – dat van culturele en wellicht zelfs sociaal-morele aard is (zie ook paragraaf 2) – vraagt om een evenwichtig pakket maatregelen op het gebied van opleiding, regelgeving, beloning, toezicht, handhaving en sanctionering. ■

Kristina Linke, Dipl.-Kfm., is promovendus aan de faculteit Economie en Bedrijfskunde van de Rijksuniversiteit Groningen en heeft 17 jaar werkervaring als accountant en controller.

Prof. dr. Jim A. Emanuels R.A. is hoogleraar Bestuurlijke Informatieverzorging aan de Rijksuniversiteit Groningen en Partner van Tacstone La Rive.

Literatuur

- Barrier, M. (2003), One right path – MCI vice president of internal audit Cynthia Cooper believes that where ethics are concerned, you have to obey your conscience and accept the consequences, *The Internal Auditor*, vol. 60, no. 6, pp. 52-57.
- Beasley, S.M., J.V. Carcello en D.R. Hermanson (1999), *Fraudulent financial reporting 1987-1997. An Analysis of U.S. public companies*, Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO), New York.
- Beasley, S.M., J.V. Carcello en D.R. Hermanson (2000), Fraudulent financial reporting: Consideration of industry traits and corporate governance mechanisms, *Accounting Horizons*, vol. 14, no. 4, pp. 441-454.
- Bonner, S.E., Z. Palmrose en S.M. Young (1998), Fraud type and auditor litigation: An analysis of SEC Accounting and Auditing Enforcement Releases, *The Accounting Review*, vol. 73, no.4, October, pp. 503-532.
- Bratton, W.W. (2002), Enron and the dark side of shareholder value, *Public Law and Legal Theory Working Paper No. 035*, The George Washington University Law School, forthcoming in the *Tulane Law Review*, May 2002. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=301475>.
- Brickey, K.F. (2003), From Enron to WorldCom and beyond: Life and crime after Sarbanes-Oxley, *Washington University Law Quarterly*, vol. 81, no.2, pp. 357-402.
- Cunningham, L.A. (2003), The Sarbanes-Oxley yawn: Heavy rhetoric, light reform (and it might just work), *Connecticut Law Review*, vol. 35, no. 3, pp. 915-981.
- Emanuels, J.A. (2005), *Interne Beheersing: in control of in de krant? Beschouwing over een crisis*, Oratie, Rijksuniversiteit Groningen.
- Healy, P.M. en K.G. Palepu (2003), The fall of Enron, *Journal of Economic Perspectives*, vol. 17, no. 2, Spring, pp. 3-26.
- Jong, A. de, D. DeJong, G.M.H. Mertens en P. Roosenboom (2005), Royal Ahold: A failure of corporate governance, *Finance Working Paper No. 67/2005*, February.
- Melis, A. (2005), Corporate governance failures: to what extent is Parmalat a particularly Italian case?, *Corporate Governance: an international review*, vol. 13, no. 4, pp. 478-488.
- NIVRA, Handleiding Regelgeving Accountancy, Standaard 200: Doelstelling en algemene uitgangspunten van de controle van financiële overzichten, geldend vanaf 1 juli 2007.
- Schwartz, J. (2002), As Enron purged its ranks, dissent was swept away, *New York Times*, February 4, Section C, Column 2.
- Sidak, G.J. (2003), The failure of good intentions: The WorldCom fraud and the collapse of American Telecommunications after deregulation, *Yale Journal on Regulation*, vol. 20,

Internetbronnen

- Department of Justice, Fact Sheet: President's Corporate Fraud Task Force marks five years of ensuring corporate integrity (www.usdoj.gov/opa/pr/2007/July/07_odag_507.html).
- Pacer Service Center (www.pacer.psc.uscourts.gov).
- Report Pursuant to Section 704 of the Sarbanes-Oxley Act of 2002 (www.sec.gov/news/studies/sox704.pdf).
- Security Exchange Commission, Litigation releases (www.sec.gov/litigation/litreleases.shtml).
- United States District Court for the Southern District of New York, (www.sec.gov/litigation/complaints/comp18803.pdf)

Noten

1 De wet is ook van toepassing op niet-Amerikaanse ondernemingen die een notering hebben aan de Amerikaanse beurs en/of een dergelijk bedrijf als moederbedrijf hebben en/of (niet vrijgestelde) ondernemingen met activa ter waarde van tien miljoen dollar of meer die ten minste driehonderd verschillende aandeelhouders in de Verenigde Staten hebben en vijfhonderd wereldwijd.

2 Zie enkele publicaties in *FEM/DeWeek* uit 2002:

- 'Het netwerkbedrijf KPNQwest ging op de fles, nadat het de omzet enorm had opgepompt. De inkomsten van langjarige contracten en ruilcontracten met concurrenten werden opportunistisch in één keer als omzet geboekt' (vol. 22, 2002, pp. 76-77)
- 'BLUFPOKER - In razend tempo stortte KPNQwest dit voorjaar in elkaar. Het verhaal achter het grootste Nederlandse telecom drama, of hoe gehaaide Amerikaanse zakenmannen over de naïeve KPN'ers heen walsten' (vol. 33, 2002, pp. 18-22).

3 Emanuels (2005) zet tegenover het stereotype van de 'angstcultuur', de 'bureaucratie', waarbinnen een overdreven druk heerst op verantwoordelijkheid en verantwoording afleggen en de 'ondernemerscultuur', die hij als ideaal typeert en waarbinnen interne beheersing, gericht op de strategische doelen, vooropstaat.

4 Global Crossing werd in 1997 opgericht en verleende telecommunicatiediensten. De oprichter en CEO had geen managementervaring, maar was door zijn charisma in staat het bedrijf door aandelenuitgifte (van veertig miljard dollar!) snel te laten groeien. Global Crossing rapporteerde veel resultaten 'pro forma', hetgeen niet in overeenstemming is met GAAP. Een voorbeeld is de earnings per share (EPS) die Global Crossing op

pro forma basis met \$ 3 rapporteerde en die op GAAP basis \$ 1,50 waard waren. In januari 2002 vraagt Global Crossing het faillissement aan.

5 Zie: www.sec.gov/divisions/enforce/friactions.shtml.

6 De SEC vermeldt dat alle door de SEC bij rechtbanken aanhangig gemaakte civiele rechtszaken verzameld zijn in de *litigation releases database* (www.sec.gov/litigation/litreleases.shtml). Met betrekking tot *enforcement actions* zegt de SEC dat deze lijst geen garantie op volledigheid biedt (zie www.sec.gov/divisions/enforce/friactions.shtml).

7 De *pacer service center* (www.pacer.psc.uscourts.gov) is de administratieve en tegelijkertijd elektronische verwerking van alle rechtszaken, gerangschikt per case, van Amerikaanse rechtbanken (U.S. District, Bankruptcy, and Appellate courts).

8 De zaken die vallen onder onze definitie van financiële rapportagefraude betreffen overtredingen van de volgende wetten: Sections 10(b), 13(a) en 13(b)(5) of the Securities Exchange Act of 1934 en Section 17(a) of the Securities Act of 1933. Dit zijn de gevallen die in onze definitie kwalificeren als financiële rapportagefraude.

9 Titel VII (Studies and Reports) van de Sarbanes-Oxley-wetgeving bepaalt dat een vijftal rapportages gemaakt moet worden om de Amerikaanse Senaat en House of Representatives beter inzicht te geven in fraudeorzaken, zodat zij de wetgeving op toereikendheid kunnen beoordelen. In section 704 van dit hoofdstuk wordt de SEC gevraagd alle gebieden te onderzoeken die fraudegevoelig zijn en over de voorgaande vijf jaar (1 juli 1997 - 30. juli 2002) daarover te rapporteren. De rapportage werd afgesloten met een evaluatie van bestaande SEC-voorschriften en een discussie over mogelijke additionele wettelijke aanpassin-

gen. Zie www.sec.gov/news/studies/sox704.pdf.

10 De indeling en definitie (taxonomie) van overtredingen in categorieën is ook gehanteerd door Beasley *et al.* (1999) en Bonner *et al.* (1998). Wij hebben op basis van de voorbeelden die Beasley geeft van de gehanteerde taxonomie geconcludeerd, dat de definities overeenkomen met de definities zoals wij die gehanteerd hebben in onze dataverzameling.

11 De gevonden frequenties roepen de vraag op of er geen sprake is van dubbelstellingen. Immers, een manipulatie in de balans moet door het systeem van dubbelboekhouden altijd gepaard gaan met minimaal een andere manipulatie in de balans of in de winst-en-verliesrekening. Dit is ondervangen door in navolging Beasley *et al.* (1999) alle manipulaties uniek in een categorie in te delen. De basis voor de keuze van de categorie wordt gevormd door de primaire activiteit die ten grondslag ligt aan de manipulatie (deze is meestal te herleiden tot een bedrijfsproces). Het boeken van een valse verkoopfactuur vindt plaats in het verkoopproces en is derhalve gekwalificeerd als het frauduleus verhogen van de omzet. De foutieve balanspost die hiervan het gevolg is (vorderingen of liquide middelen) is vervolgens niet meegeteld. Op dezelfde wijze is het overwaarderen van deelnemingen geclassificeerd als 'te hoog gewaardeerde activa' en niet meegeteld als manipulatie in het resultaat.

12 Omwille van vergelijkbaarheid hebben wij in tabel 4 een omschrijving gehanteerd, die het best aansluit bij de omschrijving van de categorieën in de drie verschillende onderzoeken. Daarnaast hebben wij, om de onderzoeken te kunnen vergelijken, in deze analyse onderzoeksgebieden zoals 'liegen tegen de accountant' die door Bonner *et al.* (1998) en Beasley *et al.* (1999, 2000) niet onderzocht werden, niet betrokken in de vergelijking.

Appendix 1

Code	Hoofdcategorie/subcategorie	Detailcategorie	Aantal cases	Subtotaal per hoofdcategorie
	Improper revenue recognition			
RT1	<i>Improper timing of revenue recognition</i>	Holding books open after the close	16	
RT2		Improper recognition of third party transactions: bill & hold sales	32	
RT3		Improper recognition of third party transactions: consignment sales	26	
RT4		Improper recognition of third party transactions: side letters	30	
RT5		Improper recognition of third party transactions: other contingency sales	21	
RT6		Improper recognition from multiple element or bundled contracts	8	
RT7		Other	21	
RF1	<i>Fictitious revenue</i>	Falsification of sales documents	26	
RF2		Not recorded side agreements with customers	55	
RF3		Top-side adjustments, barter	51	
RF4		Round-trip transactions	39	
RF5		Unbilled receivables	13	
RF6		Other	20	
RV1	<i>Improper valuation of revenue</i>	Terms that affect the value of revenue recognition	10	
RC1	<i>Improper classification of revenue</i>	Extraordinary item & other	13	
Totaal	<i>Improper revenue recognition</i>			381
	Improper expense recognition			
EF1	<i>Failure to record expenses or losses</i>	Improper capitalization or deferrals	32	
EF2	<i>Failure to record expenses or losses</i>	Lack of accruals	67	
EF3	<i>Failure to record liabilities</i>		26	
EO1	<i>Overstating inventory values</i>	Falsifying inventory records and/or failing to value at cost	36	
EO2	<i>Overstating expenses</i>		4	
EU1	<i>Understating bad debts, loan losses or credits</i>		38	
ER1	<i>Improper use of restructuring reserves or other reserves</i>		20	
ER2	<i>Failure to record legally required reserves</i>		5	
EA1	<i>Failure to record asset impairments</i>		11	
EC1	<i>Improper expense classification</i>		22	
Totaal	<i>Improper expense recognition</i>			261
	Improper asset valuation			
EA2	<i>Improper asset valuation</i>		28	
RA1	<i>Improper asset classification</i>		6	
Totaal	<i>Improper asset valuation</i>			34
	Improper Business Combination			
BP1	<i>Inappropriate application of purchase / pooling methods</i>		5	
BP2	<i>Inappropriate off-balance sheet treatment of transactions</i>		3	
BM1	<i>Improper merger or divestment reserves</i>		4	
BA1	<i>Improper asset valuation</i>		6	
BM2	<i>Manipulation of financial stock or comp. to be acquired</i>		3	
Totaal	<i>Improper Business Combination</i>			21
	Other			
OD1	<i>Disclosure failure</i>	Personal benefits, related party transactions	88	
OA1	<i>Lying to auditor</i>		134	
OM1	<i>Misappropriation of funds</i>		17	
OP1	<i>False press releases</i>		96	
OT1	<i>Incorrect info to board members, committees or other</i>		5	
OI1	<i>Incorrect info to board, committees, SEC, vendors, SEC or others</i>		31	
OS1	<i>SOX certification error</i>		15	
OS2	<i>False oath certification</i>		1	
OL1	<i>Other contractual agreements, side letters, swaps</i>		8	
OB1	<i>Loans from officers to company</i>		5	
Totaal	<i>Other</i>			400
Totaal	<i>Overall</i>			1097